

LỰA CHỌN PHƯƠNG ÁN THIẾT KẾ CHO CUỘC TỔNG ĐIỀU TRA DÂN SỐ VÀ NHÀ Ở 1/4/2009

Đông Bá Hương^(*)

Tổng điều tra dân số và nhà ở là loại điều tra cơ bản, nhằm thu thập các nhóm chỉ tiêu chủ yếu sau đây: (1) các chỉ tiêu nhân khẩu học (quy mô, cơ cấu và phân bố dân số, độ tuổi, giới tính, ...); (2) các chỉ tiêu xã hội học (dân tộc, tôn giáo, tiếng nói,...); (3) các chỉ tiêu về chất lượng dân số (trình độ học vấn, trình độ chuyên môn kỹ thuật, ...); (4) các chỉ tiêu về hôn nhân (kết hôn, ly hôn, tuổi kết hôn lần đầu,...); (5) các chỉ tiêu về kinh tế và nguồn nhân lực (lao động, việc làm, thất nghiệp, thu nhập,...); (6) các chỉ tiêu về biến động dân số (sinh, chết, di cư trong nước, di cư quốc tế, ...); và (7) các chỉ tiêu về nhà ở (loại nhà ở, quỹ nhà ở, các phương tiện sinh hoạt,...). Tùy theo mức biến động dân số cũng như khả năng của mỗi nước, tổng điều tra dân số và nhà ở thường được tiến hành theo chu kỳ 5 năm hoặc 10 năm. Nước ta và hầu hết các nước trên thế giới đã chọn chu kỳ tổng điều tra dân số là 10 năm.

Từ giữa năm 2006, Tổng cục Thống kê đã cử nhiều cán bộ chủ chốt tham gia các hội thảo, hội nghị quốc tế và khu vực về các chuyên đề thiết kế Tổng điều tra dân số và nhà ở Chu kỳ 2010. Đồng thời, chúng ta đã cử nhiều đoàn cán bộ đi khảo sát kinh nghiệm (cả thành công và thất bại) của một số nước trong khu vực. Từ các diễn đàn này, chúng ta đã tiếp thu được nhiều kinh nghiệm cải tiến có hiệu quả, thiết thực của quốc tế. Tháng 10 năm 2006, Tổng cục

Thống kê đã phối hợp với Quỹ Dân số Liên Hợp Quốc (UNFPA) tổ chức thành công hội thảo với các đối tượng sử dụng thông tin Tổng điều tra. Trong hội thảo này, các Bộ, ngành, các tỉnh, thành phố và các tổ chức quốc tế tại Hà Nội đã đóng góp nhiều ý kiến tham luận bổ ích về việc lựa chọn công nghệ mới cũng như yêu cầu tiếp tục cải tiến nội dung cho cuộc Tổng điều tra năm 2009.

Thực hiện Chỉ thị số 19/2007/CT-TTg ngày 03 tháng 8 năm 2007 của Thủ tướng Chính phủ về việc chuẩn bị Tổng điều tra dân số và nhà ở vào 0 giờ ngày 01 tháng 4 năm 2009, Bộ Kế hoạch và Đầu tư (Tổng cục Thống kê) đã thành lập Ban chuẩn bị cho cuộc Tổng điều tra do đồng chí Thứ trưởng kiêm Tổng cục trưởng làm Trưởng Ban.

Sau gần một năm nghiên cứu và chuẩn bị, đến nay Tổng cục Thống kê đã định hình được phương án thiết kế và triển khai có kết quả nhiều hoạt động chuẩn bị cho cuộc Tổng điều tra như:

1. Quyết định lựa chọn công nghệ quét (còn gọi là công nghệ đọc ký tự thông minh - ICR) thay cho công nghệ bàn phím (keyboard) trước đây. Kinh nghiệm nhiều thập kỷ qua đã cho thấy, công nghệ bàn phím có nhiều nhược điểm, như: tốc độ xử lý chậm, sai số nhập tin cao, phải huy động nhiều người trong một thời gian khá dài và phân tán ra nhiều địa phương khác nhau

^(*) Vụ trưởng Vụ Thống kê Dân số và Lao động.

nên rất khó kiểm soát chất lượng, chi phí khá tốn kém để mua một số lượng lớn máy tính và thiết bị, v.v... Với công nghệ quét, mặc dù đầu tư ban đầu khá cao (cả cho phần cứng, phần mềm và yêu cầu thiết kế phiếu), song rất hiệu quả do hệ thống máy được sử dụng lâu dài cả cho những cuộc điều tra thống kê sau cuộc Tổng điều tra, hơn nữa lại khắc phục được tất cả các nhược điểm nói trên của công nghệ bàn phím. Với sự quan tâm đầu tư của Nhà nước qua dự án chương trình công nghệ thông tin, cộng với sự giúp đỡ có hiệu quả của UNFPA, quyết định lựa chọn nói trên sẽ mang lại hiệu quả cao cả trước mắt và lâu dài.

2. Áp dụng công nghệ thông tin cho các khâu tổ chức điều hành, tập huấn nghiệp vụ, lập bản đồ số cho bốn cấp và tuyên truyền cho cuộc Tổng điều tra.

Với việc kết nối internet và nối mạng trên diện rộng giữa Tổng cục Thống kê và các tỉnh, thành phố, công tác tổ chức điều hành và tập huấn cho cuộc Tổng điều tra sẽ được thực hiện đồng bộ, thống nhất và kịp thời trong cả nước. Đây là một phương tiện hữu ích cho việc bảo đảm thống nhất trong chỉ đạo nghiệp vụ ở tất cả các công đoạn khác nhau của cuộc Tổng điều tra, từ bước chuẩn bị đến bước điều tra, xử lý, công bố và cung cấp số liệu.

Hiện nay, với sự giúp đỡ của Bộ Tài nguyên và Môi trường, Tổng cục Thống kê đã được trang bị một bộ bản đồ số đến cấp xã/phường. Bộ bản đồ này không chỉ phục vụ cho phân tích và công bố, cung cấp số liệu; nó còn giúp cho việc kiểm tra, kiểm soát nhằm tránh bỏ sót hoặc điều tra trùng các đơn vị hành chính trong cả nước. Đặc biệt, hệ thống bản đồ này là công cụ đặc lực

cho việc phân chia phạm vi xã/phường thành các địa bàn điều tra, tạo điều kiện rất thuận lợi cho Ban chỉ đạo các cấp trong công tác vẽ sơ đồ và lập bảng kê địa bàn điều tra. Tuy nhiên, một yêu cầu quan trọng và cấp bách là bộ bản đồ này cần phải được cập nhật đồng bộ và chính xác đến sát thời điểm 0 giờ ngày 01/4/2009.

Công nghệ thông tin còn đặc biệt hữu ích cho công tác tuyên truyền về cuộc Tổng điều tra, đảm bảo truyền tải các công cụ và thông tin tuyên truyền nhanh chóng và thông suốt đến các địa phương trong cả nước.

3. Thiết kế mẫu và thiết kế nội dung điều tra luôn luôn là mối quan tâm hàng đầu đối với mọi cuộc Tổng điều tra.

Trong cuộc Tổng điều tra lần này, mẫu điều tra tiếp tục được thiết kế theo phương pháp phân tầng - hệ thống - một cấp, với cỡ mẫu khoảng 15% dân số. Mẫu "một cấp" ở đây là mẫu chùm cả khối, rất thuận lợi cho khâu quản lý chất lượng điều tra trên diện rộng, vì tránh được tình trạng "lựa chọn hộ" một cách tùy tiện thường xảy ra đối với các điều tra viên chọn từ cấp cơ sở. Đây là chiến lược thiết kế quan trọng, đáp ứng được ba mục tiêu chính: *Thứ nhất*, nâng cao chất lượng điều tra đối với những câu hỏi nhạy cảm và phức tạp (như sinh, chết, việc làm, thất nghiệp, quý nhà ở, ...), cải thiện chất lượng tập huấn nghiệp vụ điều tra (do chỉ phải tập huấn các câu hỏi phức tạp, dễ sai sót cho 15% điều tra viên), phục vụ tốt hơn công tác quản lý chất lượng điều tra. *Thứ hai*, mở rộng được nội dung điều tra nhằm đáp ứng yêu cầu thông tin tăng lên của các cấp, các ngành (nếu điều tra toàn bộ, số câu hỏi sẽ rất hạn chế). *Thứ ba*, tiết

kiệm đáng kể kinh phí trong điều kiện phải tăng thêm nhiều chỉ tiêu điều tra.

Thay vì việc xác định quy mô mẫu 3-5% dân số trong các cuộc Tổng điều tra trước đây để chỉ điều tra hai câu hỏi về sinh và chết, lần này mẫu điều tra được mở rộng tới 15% dân số và áp dụng cho nhiều câu hỏi nhạy cảm và phức tạp, nếu điều tra toàn bộ thì không những gây tốn kém không cần thiết, kéo dài thời gian điều tra và xử lý, đặc biệt là chất lượng điều tra của các câu hỏi này sẽ rất thấp. Trong nhiều thập kỷ nay, Liên Hợp Quốc khuyến nghị nên áp dụng cỡ mẫu từ 15-25% trong Tổng điều tra dân số và nhà ở, thực tế các nước đang phát triển thường chỉ có khả năng chọn cỡ mẫu 10-15% tổng số dân.

Việc thiết kế phiếu Tổng điều tra phải đạt ba nguyên tắc: (1) các câu hỏi đưa ra phải đơn giản và dễ hiểu; (2) từ ngữ phải được lựa chọn cẩn thận, tránh đa nghĩa; (3) số câu hỏi phải được hạn chế ở mức vừa phải, không đưa vào những tiêu chí mang tính thuần túy chuyên ngành (sẽ không được nhiều ngành, nhiều cấp khai thác sử dụng; những thông tin này cần được tổ chức điều tra chuyên đề).

Căn cứ nhu cầu thông tin của các cấp, các ngành và những khuyến nghị mới nhất của Liên Hợp quốc cho Chu kỳ 2010, Tổng cục Thống kê đã tiến hành dự thảo phiếu điều tra để triển khai một số cuộc điều tra thí điểm. So với các cuộc Tổng điều tra trước đây, lần này dự kiến bổ sung các thông tin sau đây:

- Thêm câu hỏi về “*Tuổi tròn*” nhằm giúp điều tra viên có thông tin kiểm tra logic và lựa chọn các câu hỏi liên quan khác (như học vấn hỏi từ 5 tuổi trở lên, lao động hỏi từ

13 tuổi trở lên, ...), đồng thời kiểm tra sự tương thích giữa “*tháng năm sinh*” và “*tuổi tròn*”.

- Về di cư, thêm hai câu hỏi liên quan đến “*Nơi thường trú cách đây 1 năm*” nhằm tính tỷ suất di cư hiện tại và phân tích các luồng di cư nông thôn - thành thị.

- Thêm hai câu hỏi về “*Tình trạng khuyết tật*” nhằm đánh giá tình trạng tàn tật của dân số, giúp cho việc đưa ra các chính sách và biện pháp hỗ trợ đối với người tàn tật của nước ta.

- Thêm hai câu hỏi về “*Tiếng nói thường dùng hàng ngày trong gia đình*” và “*Khả năng nói tiếng Việt (Kinh)*”. Từ lâu, các câu hỏi này đã rất quen thuộc đối với nhiều nước, nhưng đây là lần đầu tiên được đưa vào Tổng điều tra của nước ta.

- Thay các câu hỏi về “*Hoạt động kinh tế thường xuyên trong 12 tháng qua*” thành các câu hỏi về “*Hoạt động kinh tế hiện tại trong 7 ngày qua*”. Lý do thay đổi là: Kiểu thiết kế cũ thu được thông tin kém chính xác (do người dân phải hồi tưởng với thời gian dài -12 tháng), vì vậy khó tính được các chỉ tiêu nhạy cảm như thất nghiệp, thiếu việc làm, ... trong khi cách thiết kế sau, mặc dù có tăng thêm vài câu hỏi, song nó cho phép khắc phục được các nhược điểm trên, hơn nữa các số liệu thu được phù hợp với các chỉ tiêu thị trường lao động - vấn đề đang thu hút sự quan tâm đặc biệt ở nước ta cũng như trên thế giới.

- Trong nhóm câu hỏi về sinh đẻ, bổ sung thêm thông tin “*giới tính của trẻ em*” nhằm đánh giá tình trạng “*mất cân bằng giới tính khi sinh*” ở nước ta hiện nay.

• Thêm một câu hỏi để xác định “*Tỷ suất tử vong mẹ*” là chỉ tiêu mà cả trong nước và quốc tế đều quan tâm.

• Thêm bốn câu hỏi về “Di cư quốc tế” nhằm đánh giá mức độ và lý do di cư quốc tế. Đây là lần đầu tiên nước ta điều tra thông tin này, đồng thời nó còn là chỉ tiêu ưu tiên của Liên Hợp quốc đối với Chu kỳ Tổng điều tra 2010.

• Theo yêu cầu của Bộ Xây dựng, cần thêm 15 câu hỏi về điều tra nhà ở nhằm nghiên cứu tổng quỹ nhà ở, kết cấu chịu lực chính, vật liệu làm mái và bao che, số tầng nhà, số phòng ở và phòng ngủ, tổng diện tích sàn, các cơ sở hạ tầng xã hội, vị trí của

ngôi nhà,... Ngoài ra, còn bổ sung thêm một phiếu gồm 10 câu hỏi để điều tra gián tiếp qua cán bộ cộng đồng nhằm có thêm thông tin xác định chính xác tổng quỹ nhà ở. Số câu hỏi được đưa vào chương trình thí điểm là khá lớn, vì vậy cần nghiên cứu đánh giá kết quả các cuộc điều tra thí điểm để tinh gọn lại cho phù hợp với yêu cầu thông tin chung nhất của các cấp, các ngành; nhất là phải phù hợp với khả năng đầu tư của Nhà nước cho cuộc Tổng điều tra.

Do nhu cầu thông tin của các cấp, các ngành, phiếu điều tra lần này dự kiến đưa vào khá nhiều câu hỏi và được phân bổ theo ba loại phiếu như sau:

NỘI DUNG PHIẾU TĐTDS VÀ NHÀ Ở 1/4/2009 (Dự thảo)

STT	Nội dung chính	Nhân khẩu thường		Nhân khẩu đặc biệt
		Điều tra Toàn bộ (Phiếu ngắn)	Điều tra Mẫu (Phiếu dài)	Điều tra kế hoạch riêng (Phiếu ngắn)
TỔNG ĐIỀU TRA DÂN SỐ				
1	Họ và tên	X	X	X
2	Quan hệ với chủ hộ	X	X	-
3	Giới tính	X	X	X
4-5	Tháng, năm sinh và tuổi tròn	X	X	X
6-7	Dân tộc và tôn giáo	X	X	X
8-9	Nơi TTTT cách đây 1 năm	-	X	-
10-11	Nơi TTTT cách đây 5 năm	-	X	-
13-14	Tàn tật và loại tàn tật	X	X	X
15-16	Tiếng nói thường dùng hàng ngày trong gia đình và khả năng nói tiếng Việt	X	X	X
17-18	Tình trạng đi học và lớp phổ thông cao nhất	X	X	X
19	Tình trạng biết chữ	X	X	X
20	Trình độ CMKT cao nhất đã đạt được	X	X	X
21	Ngành nghề đã được đào tạo	X	X	X
22	Tình trạng hôn nhân	X	X	X
23-34	Lực lượng lao động trong 7 ngày qua	-	X	-
35-41	Các câu hỏi về sinh	-	X	-
42-47	Các câu hỏi về chết	-	X	-
48-52	Di cư ra nước ngoài	-	X	-

STT	Nội dung chính	Nhân khẩu thường		Nhân khẩu đặc biệt
		Điều tra Toàn bộ	Điều tra Mẫu	Điều tra kế hoạch riêng
		(Phiếu ngắn)	(Phiếu dài)	(Phiếu ngắn)
TỔNG ĐIỀU TRA NHÀ Ở				
1	Loại nhà đang ở	X	X	-
2	Tình trạng ở chung nhà/căn hộ	X	X	-
3	Kết cấu chịu lực chính	X	X	-
4-5	Vật liệu chính làm mái và bao che	X	X	-
6	Chất lượng nhà	X	X	-
7	Năm đưa vào sử dụng	X	X	-
8	Tình trạng sở hữu	X	X	-
9	Số tầng	X	X	-
10-11	Số phòng ở và số phòng ngủ	X	X	-
12-13	Tổng diện tích sàn và tổng diện tích ở	X	X	-
14	Sử dụng khu phụ chung hay riêng	-	X	-
15-16	Vật liệu làm và độ rộng của đường trước nhà	-	X	-
17	Hệ thống thoát nước	-	X	-
18-21	Khoảng cách đến cơ sở y tế, trường THCS, chợ, bưu điện	-	X	-
22-23	Nhiên liệu thắp sáng và nấu ăn	-	X	-
24-25	Nguồn nước ăn và loại hố xí đang sử dụng	-	X	-
26	Các thiết bị sinh hoạt đang sử dụng	-	X	-

Ghi chú:

a) Để tính thu thập đầy đủ tổng quỹ nhà ở, ngoài các câu hỏi trên, còn có thêm một phiếu gồm 10 câu hỏi để điều tra gián tiếp qua cán bộ cộng đồng về những ngôi nhà/căn hộ có mục đích để ở nhưng hiện không sử dụng để ở.

b) Nhân khẩu đặc biệt (điều tra theo kế hoạch riêng) bao gồm:

- (1) Quân đội và công an trong doanh trại (lực lượng thường trực);
- (2) Học sinh chuyên nghiệp thường trú trong các ký túc xá;
- (3) Số người thường trú trong khách sạn 6 tháng trở lên tính đến thời điểm tổng điều tra;
- (4) Bệnh nhân nằm tại bệnh viện tâm thần, trại phong/hùi, trung tâm cai nghiện ma túy,... ít nhất 6 tháng;
- (5) Trẻ em trong các trại trẻ mồ côi, người già cô đơn trong các trung tâm chăm sóc người già cô đơn;
- (6) Phạm nhân trong các trại giam, trại cải tạo, trung tâm phục hồi nhân phẩm;
- (7) Trường thanh thiếu niên, trường dân tộc nội trú, trường câm/điếc, các trường dành riêng cho người khuyết tật, nữ tu sỹ trong các nữ tu viện, các tu sỹ và nhà sư trong các nhà chung/nhà chùa,...;
- (8) Công nhân thường xuyên ở trong các trại mỏ và các trại tương tự khác.

Là đơn vị trực tiếp tham mưu cho Lãnh đạo Bộ và Tổng cục trong việc tổ chức thực hiện một khối lượng lớn các công tác chuẩn bị, với bề dày kinh nghiệm còn khiêm tốn, Vụ Thống kê Dân số và Lao

động ý thức được trách nhiệm nặng nề của mình trước một cuộc Tổng điều tra dân số còn nhiều phức tạp, quyết tâm phấn đấu để bảo đảm cho sự thành công của cuộc Tổng điều tra dân số và nhà ở năm 2009■